

SEBEHODNOCENÍ STUDENTŮ S VYUŽITÍM RÁMCE PROFESNÍCH KVALIT UČITELE

Jak studenti, kteří absolvovali výcvik v programu Učitel naživo 2016/2017, hodnotí zvládnutí profesních činností?

1 Metoda získávání dat a účastníci výzkumu

V závěru ročního výcviku v programu Učitel naživo, studenti vypracovali sebehodnocení týkající se zvládnutí profesních činností učitele. Byl využit *Hodnoticí a sebehodnoticí arch Rámce profesních kvalit učitele*,¹ který obsahuje celkem 47 položek (kritérií kvality profesních činností učitele), jež jsou rozděleny do osmi oblastí (viz tabulku 1). Jednotlivé položky *Hodnoticího a sebehodnoticího archu Rámce profesních kvalit učitele* byly v zájmu zvýšení autenticity sebehodnocení přeformulovány z 3. osoby singuláru do 1. osoby singuláru (například: *2.1 vytvářím prostředí vzájemné úcty a respektu*). Ke každé položce byla přiřazena škála od 0 do 10.²

Šetření se zúčastnilo a arch vyplnilo 14 studentů, kteří se absolvovali vzdělávací program Učitel naživo. Jednalo se o 2 muže a 12 žen, kteří vstupovali do programu Učitel naživo s odlišnou profesní přípravou a s různými profesními zkušenostmi.

Tabulka 1

Oblasti Rámce profesních kvalit učitele (zdroj Tomková et al., 2011)

1.	Plánování výuky – Učitel systematicky plánuje výuku, tj. co, jak a proč se mají žáci učit, vzhledem ke vzdělávacím cílům stanoveným v kurikulárních dokumentech a s ohledem na individuální možnosti a potřeby žáků.
2.	Prostředí pro učení – Učitel ve třídě vytváří prostředí, v němž se žáci cítí dobře a mohou pracovat s vysokým nasazením. Ke každému žákovi přistupuje jako k jedinečné lidské bytosti a bez předsudků.
3.	Procesy učení – Učitel používá takové výukové strategie, které umožňují každému žákovi porozumět probírané látce, osvojit si žádoucí kompetence a získat vnitřní motivaci i dovednosti k celoživotnímu učení a poznávání.
4.	Hodnocení práce žáků – Učitel hodnotí tak, aby žák získal dostatek informací pro své další učení a aby se učil sebehodnocení.

¹Nástroj vyvinul tým pod vedením PhDr. Anny Tomkové Ph.D. z katedry primární pedagogiky Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze ve složení: prof. PhDr. Vladimíra Spilková, CSc.; Mgr. Jana Kargerová, Ph.D.; Mgr. Tereza Krčmářová, Ph.D.; PaedDr. Nataša Mazáčová, Ph.D.; doc. PhDr. Michaela Píšová, M. A., Ph.D.; Mgr. Klára Kostková v roce 2011. Je dostupný z

http://www.nuov.cz/uploads/AE/evaluacni_nastroje/B1_08_Ramec_profesnich_kvalit_ucitele.pdf.

²Původní škála zahrnovala stupně N – A – B – C – D – E – F, které byly ukazateli toho, jak učitel profesní činnosti popsané v daném kritériu zvládá či se v nich dále rozvíjí v konkrétním období a kontextu. Pro jednodušší orientaci studentů byla pro sebehodnocení zvolena škála od 0 do 10. Od nuly proto, že na začátku výcviku neměli účastníci programu s některými profesními činnostmi učitele žádnou zkušenost, a nemohli tedy hodnotit příslušnou položku jinak než nulou.

5.	Reflexe výuky – Učitel reflektuje procesy i výsledky plánování a realizace výuky s cílem zkvalitnit svoji práci a zvýšit tak efektivitu žákova učení.
6.	Rozvoj školy a spolupráce s kolegy – Učitel je aktivním členem školního společenství, který se spolupodílí na rozvoji školy a zkvalitňování vzdělávání. Přispívá k vytváření pozitivního klimatu školy, je si vědom, že je nositelem kultury školy.
7.	Spolupráce s rodiči, odbornou a širší veřejností – Učitel vyhledává a využívá příležitosti pro spolupráci s rodiči, odborníky a dalšími partnery školy s cílem společně podporovat kvalitu učení žáků.
8.	Profesní rozvoj učitele – učitel řeší profesní výzvy a úkoly a přijímá zodpovědnost za možná rizika jejich řešení.

Hodnoticí a sebehodnoticí arch Rámce profesních kvalit učitele je evaluační nástroj určený pro sebehodnocení a hodnocení kvality práce učitele především všeobecně vzdělávacích předmětů v základních a středních školách (Tomková et al., 2011, s. 5), a jeví se proto jako vhodný pro účastníky programu Učitel naživo, kteří se na výuku těchto předmětů na obou typech škol připravují.

Jak uvádějí autoři (ibid.), nástroj (a) je popisem kvality práce vynikajícího učitele, metou, ke které směřuje jak začínající, tak zkušený učitel; (b) je součástí systému podpory učitelů v jejich profesním rozvoji a v naplňování jejich profesních potřeb; (c) umožňuje komplexní sebehodnocení a hodnocení učitelů. Odkrývá nejen jejich silné stránky, ale i oblasti ke zlepšení. Vedle převažující formativní funkce je možné jej využívat také ve smyslu „sumativním“, tj. k bilancování a navržení další cesty profesního rozvoje; (d) zároveň poskytuje podporu škole (uvádějícímu učiteli, kolegům, vedení školy) v pomoci učiteli a ve zvyšování kvality školy, včetně systému její evaluace a autoevaluace.

Navíc je nástroj určen především učitelům ve škole a mentorům, kteří se začínajícími či zkušenými učiteli úzce spolupracují (ibid.)

2 Výzkumná zjištění

Zjištění týkající se sebehodnocení studentů byla rozčleněna do tří oblastí: (a) zjištění vztahující se k sebehodnocení studentů na začátku výcviku, (b) zjištění vztahující se k sebehodnocení studentů v závěru výcviku; (c) zjištění zaznamenávající *posun* v sebehodnocení studentů.

A. Sebehodnocení studentů vztahující se k začátku výcviku

Profesní činnosti, které vnímali studenti jako **nejrozvinutější na počátku výcviku**, se vztahovaly k oblastem 2 (prostředí pro učení), 3 (procesy učení) a 8 (profesní rozvoj učitele). Pouze tři položky se však dostaly do pomyslné „horní poloviny škály“ (získaly tedy více než pět bodů) – jednalo se o (a) *vedení žáků k porozumění učivu, úkolů*, (b) *zaujetí pro profesi* a o (c) *komunikaci přiměřenou potřebám žáků*. Další činnosti, které studenti vnímali jako nejvíce rozvinuté, ukazuje tabulka 2.

Tabulka 2

Profesní činnosti, které účastníci programu Učitel naživo vnímali jako **nejrozvinutější** na začátku výcviku

Pořadí	Průměrné hodnocení na škále 0–10	Kritéria kvality jednotlivých činností učitele podle Sebehodnoticího a hodnoticího nástroje Rámce profesních kvalit učitele
1.	5,57 bodu	3.4 vedu žáky k porozumění učivu, situaci, úkolů
2.	5,43 bodu	8.1 projevují zaujetí pro profesi a pro práci se žáky
3.	5,15 bodu	3.7 komunikuji se žáky způsobem, který odpovídá jejich věku, kultivovaně, jasně, srozumitelně; vhodně pracuji i s prostředky neverbální komunikace
4.	4,92 bodu	2.1 vytvářím prostředí vzájemné úcty a respektu
6.	4,64 bodu	8.5 k profesnímu rozvoji využívám rozmanité dostupné prostředky, např. literaturu, internet, konzultace s kolegy, kurzy dalšího vzdělávání učitelů
7.	4,43 bodu	2.2 podporuji soudržnost třídy a spolupráci mezi žáky
8.	4,29 bodu	8.7 své odborné problémy, otázky i pokroky sdílím s kolegy
9.	4,21 bodu	2.5 dávám žákům prostor pro vyjádření, naslouchám žákům a poskytuji jim zpětnou vazbu; dbám na to, aby si žáci naslouchali a aby naslouchali učiteli
10.	4,15 bodu	8.8 aktivně čelím stresu a syndromu vyhoření

Kompetence, jež účastníci výzkumu vnímali na počátku výcviku jako **nejméně rozvinuté**, patřily do oblastí 6 (rozvoj školy a spolupráce s kolegy) a 7 (spolupráce s rodiči, odbornou a širší veřejností). U položek, které patřily do těchto oblastí, studenti uváděli buď nulu, nebo sebehodnocení zcela vynechali. Tuto skutečnost lze vysvětlit tím, že studenti (až na jednu výjimku) až do začátku výcviku neměli příležitost působit v roli autonomního učitele a získávat zkušenosti v těchto dvou kompetenčních oblastech, a tudíž ani posoudit jejich stav. Položky z těchto dvou oblastí nebyly pro svou nízkou výpovědní hodnotu zaneseny do tabulky 3. Tabulka 3 tedy uvádí profesní činnosti, které studenti posuzovali jako **nejméně rozvinuté** ze zbývajících šesti oblastí (plánování výuky; prostředí pro učení; procesy učení; hodnocení práce žáků; reflexe výuky a profesní rozvoj učitele).

Tabulka 3

Profesní činnosti, které účastníci programu Učitel naživo vnímali jako **nejméně rozvinuté** na začátku výcviku

Pořadí	Průměrné hodnocení na škále 1–10	Kritéria kvality jednotlivých činností učitele podle Sebehodnoticího a hodnoticího nástroje Rámce profesních kvalit učitele
1.	0,85 bodu	8.4 plán svého profesního rozvoje koordinuji s úkoly a cíli školy, ve které učím)
2.	1,58 bodu	1.6 plánuji, z čeho a jak poznáme (žáci i já), že jsme dosáhli stanovených cílů; rozhoduji se o způsobu reflexe a hodnocení procesu a výsledků učení žáků;
3.	1,79 bodu	1.5 volím způsoby diferenciaci a individualizace výuky (vzdělávací cíle, obsah, metody a organizaci učení) dle potřeb konkrétních žáků
4. – 5.	2,07 bodu	4.3 zprostředkovávám žákům předem kritéria hodnocení, případně jim umožňuji podílet se na jejich vytváření

		4.4 využívám různých forem hodnocení podporujících zejména vnitřní motivaci žáků k učení
6.	2,36 bodu	4.1 hodnotím procesy učení – poskytuji průběžně popisnou zpětnou vazbu (zaměřenou na směřování k cílům) k učebním činnostem a chování žáků, hodnotím postup, míru úsilí, zájem, úroveň spolupráce apod.
7. – 8.	2,5 bodu	1.1 volím stěžejní přístupy a metody vyučování a učení směřující k naplňování dlouhodobých vzdělávacích cílů 2.3 vyjadřuji žákům důvěru a pozitivní očekávání, podporuji jejich sebedůvěru
9. – 10.	2,64 bodu	2.1 vytvářím prostředí vzájemné úcty a respektu 2.6 zvládám kázeň ve třídě, která je chápána jako dodržování dohodnutého řádu a pravidel chování a soužití ve třídě; při řešení nekázně a rušivého chování jedním rázně, důsledně, ale současně s důrazem na důstojnost a vzájemný respekt

B. Zjištění vztahující se k sebehodnocení studentů v závěru výcviku

Zaměříme-li se na absolutní hodnoty, můžeme konstatovat, že jako nejrozvinutější vnímali studenti v závěru výcviku činnosti vztahující se k oblasti 8, tedy k profesnímu rozvoji učitele. Položky na prvních třech místech překročily hranici osmi bodů (viz tabulku 4).

Svou pozici mezi nejrozvinutějšími profesními činnostmi si udržela položka 8.1 (projevují zaujetí pro profesi a pro práci se žáky) a položka 3.4 (vedu žáky k porozumění učivu, situaci, úkolů).

Tabulka 4

*Profesní činnosti, které účastníci programu Učitel naživo vnímali jako **nejrozvinutější** v závěru výcviku*

Pořadí	Průměrné hodnocení na škále 1–10	Kritéria kvality jednotlivých činností učitele podle Sebehodnotičiho a hodnotičiho nástroje Rámce profesních kvalit učitele
1.	8,43	8.2 průběžně reflektuji svou práci (nejen výuku), tj. jsem schopen popsat, analyzovat a zhodnotit ji, vysvětlit důvody svého profesního jednání, případně navrhnout alternativní způsoby práce
2.	8,29	8.1 projevují zaujetí pro profesi a pro práci se žáky
3.	8,21	8.5 k profesnímu rozvoji využívám rozmanité dostupné prostředky, např. literaturu, internet, konzultace s kolegy, kurzy dalšího vzdělávání učitelů
4.	8,07	1.4 při plánování vycházím z reflexe průběhu a výsledků předchozí výuky a učení žáků
5. – 6.	7,93	3.4 vedu žáky k porozumění učivu, situaci, úkolů 2.3 vyjadřuji žákům důvěru a pozitivní očekávání, podporuji jejich sebedůvěru
7. – 8.	7,86	3.2 využívám širokého spektra metod a forem práce s důrazem na aktivní učení žáků 8.7 své odborné problémy, otázky i pokroky sdílím s kolegy

9.	7,77	3.7 komunikuji se žáky způsobem, který odpovídá jejich věku, kultivovaně, jasně, srozumitelně; vhodně pracuji i s prostředky neverbální komunikace
10.	7,57	2.1 vytvářím prostředí vzájemné úcty a respektu

Podobně jako na začátku výcviku i v jeho závěru studenti vnímali jako nejméně rozvinuté profesní činnosti z oblastí 6 (rozvoj školy a spolupráce s kolegy) a 7 (spolupráce s rodiči, odbornou a širší veřejností). Domníváme se, že obě kompetenční oblasti stály mimo hlavní zájem studentů, neboť se jako začínající učitelé naprosto přirozeně *zaměřovali na okamžité „přežití“ pomocí fragmentarizovaných jednoduchých technik. Hledali spíše návody a soustřeďovali se zejména na obsah, krátkodobé plánování a okamžité řešení pedagogických situací* (Tomková et al., 2011, s. 11).

Je však důležité připomenout, že se jedná o oblasti, které v rámci své profese často vnímají jako okrajové i sami učitelé. Rádi bychom proto u našich studentů posilovali profesní kompetence i v těchto oblastech, a to například tím, že jim ve spolupráci s provázejícími učiteli a řediteli škol umožníme získávat zkušenosti i s profesními činnostmi spadajícími do těchto oblastí.

Mezi nejméně rozvinutými činnostmi se objevuje i položka 8.4. Tento výsledek souvisí se skutečností, že se student v průběhu praxe zaměřuje na své osobní rozvojové cíle, nikoli na identifikaci s cíli školy, na níž praktikuje. Další výsledky nabízí tabulka 5.

Tabulka 5

*Profesní činnosti, které účastníci programu Učitel naživo vnímali jako **nejméně rozvinuté** v závěru výcviku*

Pořadí	Průměrné hodnocení na škále 1–10	Kritéria kvality jednotlivých činnosti učitele podle Sebehodnoticího a hodnoticího nástroje Rámce profesních kvalit učitele
1.	1,33	7.2 usiluji o vtažení zákonných zástupců žáků do života školy
2. – 3.	1,44	7.3 poskytuji rodičům co nejvíc informací o procesu i výsledcích žákova učení
		7.5 komunikuji a spolupracuji s dalšími partnery školy
4.	1,56	7.4 získávám od zákonných zástupců žáků informace o sociálním a kulturním prostředí žáka s cílem společně s nimi hledat cesty k rozvíjení žáka
5. – 6.	2,0	6.1 podílím se na rozvoji školy a na zkvalitňování jejího vzdělávacího programu, na přípravě a realizaci společných projektů školy
		7.6 dokážu prezentovat a zdůvodnit vzdělávací program školy rodičům i širší veřejnosti
7.	3,38	8.4 plán svého profesního rozvoje koordinuji s úkoly a cíli školy, ve které učím
8.	3,8	7.1 komunikuji a spolupracuji se zákonnými zástupci žáků na základě partnerského přístupu, založeného na vzájemné úctě, respektu a sdílené odpovědnosti za rozvoj žáků
9.	4,54	6.3 spolupracuji s kolegy i s vedením školy na zkvalitňování výuky

10.	5,0	6.2 přispívám k vytváření pozitivního sociálního klimatu školy, založeného na vzájemném respektu, sdílení společných profesních hodnot a spolupráci
-----	-----	---

C. Zjištění zaznamenávající *posun* v sebehodnocení studentů

Zaměříme-li se na pokrok či posun, který studenti zaznamenali u jednotlivých profesních činnostech, musíme konstatovat, že na prvních třech místech se objevují položky vztahující se k oblasti 1 – *plánování výuky* (viz tabulku 6). I u dalších pěti „nejúspěšnějších“ položek byl zaznamenán posun větší než 4 body na škále, což lze považovat za posun výrazný. Týká se položek z oblastí 3 (procesy učení), 5 (reflexe výuky) a 8 (profesní rozvoj). Podrobněji tabulka 6.

Tabulka 6

Profesní činnosti, u nichž účastníci programu Učitel naživo vnímali v závěru výcviku největší posun

Pořadí	Posun o	Kritéria kvality jednotlivých činností učitele podle Sebehodnoticího a hodnoticího nástroje Rámce profesních kvalit učitele
1.	4,57 bodu	1.4 při plánování vycházím z reflexe průběhu a výsledků předchozí výuky a učení žáků
2.	4,5 bodu	1.6 plánuji, z čeho a jak poznáme (žáci i já), že jsme dosáhli stanovených cílů; rozhoduji se o způsobu reflexe a hodnocení procesu a výsledků učení
3.	4,43 bodu	1.1 volím stěžejní přístupy a metody vyučování a učení směřující k naplňování dlouhodobých vzdělávacích cílů
4. – 5.	4,29 bodu	3.2 využívám širokého spektra metod a forem práce s důrazem na aktivní učení žáků
		5.3 shromažďuji a využívám zdroje, které mu pomáhají reflektovat efektivitu výuky
6.	4,14 bodu	8.3 na základě reflexe a sebereflexe plánuji svůj další profesní růst a své profesní kompetence průběžně rozvíjím
7.	4,07 bodu	5.1 vyhodnocuji zvolené strategie, metody a organizaci vyučování vzhledem k plánovaným cílům výuky, ale i jejich dosažení
8.	4 body	5.2 porovnávám plánované vzdělávací cíle a skutečně dosažené výsledky
9. – 11.	3,93 bodu	4.3 zprostředkovávám žákům předem kritéria hodnocení, případně jim umožňuji podílet se na jejich vytváření
		8.2 průběžně reflektuji svou práci (nejen výuku), tj. jsem schopen popsat, analyzovat a zhodnotit ji, vysvětlit důvody svého profesního jednání, případně navrhnout alternativní způsoby práce
		8.6 svůj profesní růst průběžně vyhodnocuji a své profesní pokroky jsem schopen prokázat

Nejmenší posun (tabulka 7) studenti zaznamenali u profesních činností náležejících do oblastí 6 a 7, které souvisejí s autonomií v roli učitele, již studenti v rámci své přípravy na profesi prozatím nedisponovali, a měli tudíž méně příležitostí k tomu, aby se v těchto činnostech rozvíjeli. Zajímavé je, že se mezi položky s nejmenším posunem dostaly i položky 3.4 a 2.7, které vnímali studenti jako nejrozvinutější již na začátku výcviku. Celkový výsledek u položky 8.8 je poněkud zkreslen odpovědí jednoho z účastníků, který v odpovědi zaznamenal výrazný propad, který souvisel s jeho aktuální životní situací.

Tabulka 7

Profesní činnosti, u nichž účastníci programu Učitel naživo vnímali v závěru výcviku nejmenší posun

Pořadí od nejmenšího posunu	Posun o	Kritéria kvality jednotlivých činností učitele podle Sebehodnoticího a hodnoticího nástroje Rámce profesních kvalit učitele
1.	0,31	7.2 usiluji o vtažení zákonných zástupců žáků do života školy
2.	0,54	7.3 poskytuji rodičům co nejvíc informací o procesu i výsledcích žákova učení
3.	0,62	7.5 komunikuji a spolupracuji s dalšími partnery školy
4.	0,70	7.4 získávám od zákonných zástupců žáků informace o sociálním a kulturním prostředí žáka s cílem společně s nimi hledat cesty k rozvíjení žáka
5.	0,85	7.6 dokážu prezentovat a zdůvodnit vzdělávací program školy rodičům i širší veřejnosti
6.	1,31	7.1 komunikuji a spolupracuji se zákonnými zástupci žáků na základě partnerského přístupu, založeného na vzájemné úctě, respektu a sdílené odpovědnosti za rozvoj žáků
7. – 8.	1,62	6.1 podílím se na rozvoji školy a na zkvalitňování jejího vzdělávacího programu, na přípravě a realizaci společných projektů školy
		8.8 aktivně čelím stresu a syndromu vyhoření
9.	2,36	3.4 vedu žáky k porozumění učivu, situaci, úkolů
10.	2,39	2.7 přizpůsobuji prostředí třídy, její uspořádání a vybavení potřebám žáků a plánovaným činnostem, aby podporovalo a umožňovalo aktivní zapojení do široké škály činností

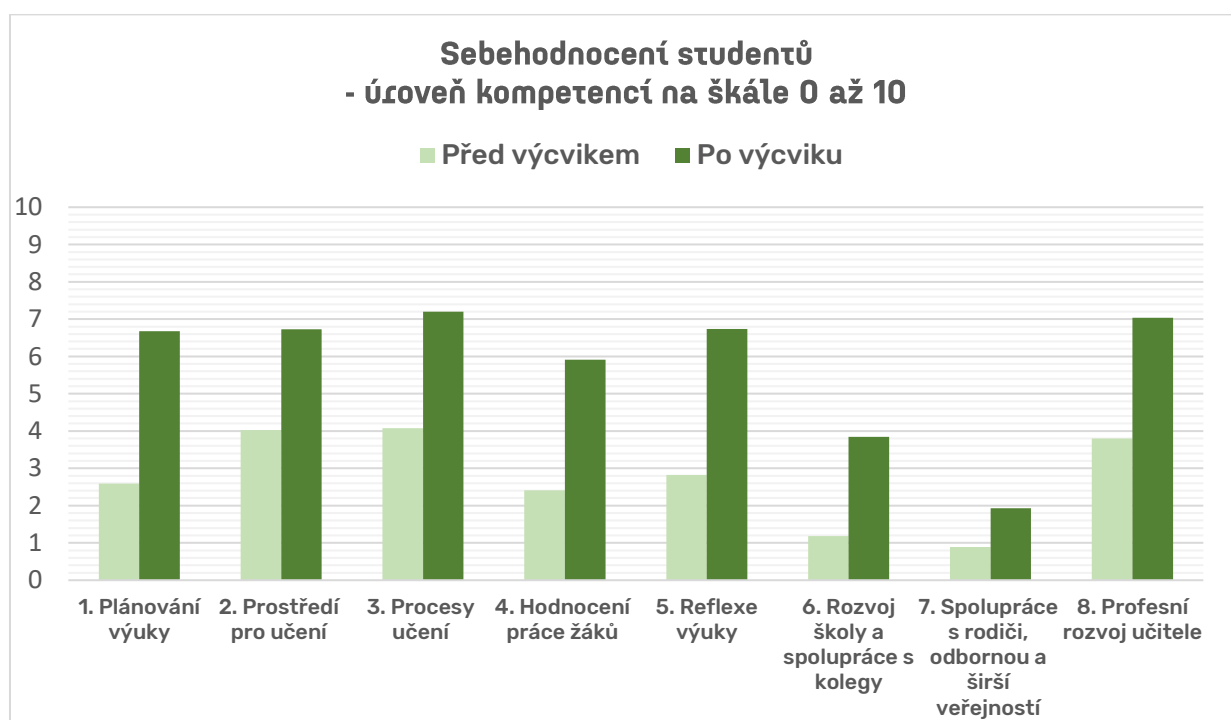
Obrázek 1 nám umožňuje nahlédnout: a) jakým způsobem se posuzovali studenti v každé z osmi oblastí profesních kompetencí učitele na začátku i v závěru výcviku; b) jak výrazný byl vnímaný posun, a to nikoli u jednotlivých profesních činností (jako tomu bylo u předchozích tabulek), ale vždy za zkoumanou oblast jako celek.

Z obrázku 1 je patrné, že hlavním impaktem programu Učitel naživo je posílení profesní sebejistoty studentů v oblastech 3 (procesy učení); 8 (profesní rozvoj učitele); 1 (plánování výuky); 2 (prostředí pro učení) a 5 (reflexe výuky).

3 Závěrem

Předkládaná zjištění v lze vzhledem k řadě proměnných hodnotit více způsoby. Domníváme se však, že množství dalších kvalitativních dat získávaných v průběhu celého roku různými metodami (evaluační dotazníky, rozhovory, videozáznamy výuky, zúčastněná pozorování) a z různých zdrojů (od studentů, od provázejících učitelů, od mentorů ad.) nás opravňuje k tvrzení, že **v rámci ročního výcviku v programu Učitel naživo získali studenti dostatek příležitostí k rozvoji profesních činností především v oblastech: 1. Plánování výuky; 5. Reflexe výuky a 8. Profesní rozvoj učitele.**

Ačkoliv nebyl zjišťován skutečný dopad výcviku na rozvoj profesních činností a kompetencí studentů, výše analyzované sebehodnocení absolventů programu Učitel naživo dokládá, že **studenti zaznamenali osobní rozvoj v řadě profesních činností, tak jak je formuluje Rámec profesních kvalit učitele.**

Obrázek 1. Výsledky v jednotlivých oblastech.

Výše uvedená zjištění se stala důležitým východiskem pro optimalizaci vzdělávacího programu Učitel naživo ve školním roce 2017/2018.

V dalším období bude Rámec profesních kvalit učitele využit jak pro potřeby evaluace programu Učitel naživo, tak k profesnímu rozvoji studentů učitelství i provázejících učitelů z tréninkových škol. Formativní charakter hodnocení, jež je součástí tohoto nástroje, totiž umožní mentorům, kteří docházejí za studenty programu Učitel naživo do škol a hospitují v jejich vyučovacích hodinách, reflektovat spolu s provázejícími učiteli pokroky, jichž studenti dosahují v jednotlivých oblastech i v konkrétních profesních činnostech. Studentům pak práce s tímto nástrojem umožní lépe zacílit konkrétní zakázky, s nimiž se obracejí jak na své provázející učitele, tak na externí mentory.

Mgr. Blanka Vaculík Pravdová, Ph.D.